

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:28.01.2019 ✓Accepted/Kabul:26.04.2019

DOI: 10.30794/pausbed.518745

Araştırma Makalesi/ Research Article

Evcim, N., Güneş, S. ve Karaalp Orhan, H. S. (2019). "Yoksulluk Ve Ekonomik Göstergeler Arasındaki İlişki: Mena Bölgesi Analizi" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 36, Denizli. s.291-310

YOKSULLUK VE EKONOMİK GÖSTERGELER ARASINDAKİ İLİŞKİ: MENA BÖLGESİ ANALİZİ*

Nurgül EVCİM**, Sevcan GÜNEŞ***, Hacer Simay KARAALP ORHAN****

Özet

MENA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika), bir taraftan çok çeşitli doğal kaynaklara ve ortak bir mirasa diğer taraftan ise farklı ekonomik yapılarla ve gelişmişlik düzeylerine sahip olan ülkelerin yer aldığı bir bölgedir. Bölgede; gelir eşitsizliği ve cinsiyet ayrımcılığında sürekli bir artış gözlenmektedir. Finansal ekonomik kriz ve siyasi kargaşa, ülkelerin kırılabilirliğini artırarak, yoksulluğu ve gelir eşitsizliklerini derinleştirerek bölgedeki sosyal koruma mekanizmaları üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu kapsamda, çalışmanın amacı ülkelerde toplumsal ve bireysel refahın sağlanmasını, kalkınma ve büyümeyi engelleyen önemli bir faktör olan yoksulluk olgusunun hangi faktörlerden etkilendiğini ortaya koymaktır. Panel veri modelinin kullanıldığı çalışmada 1990-2013 dönemi, 8 MENA ülkesi (Cezayir, Mısır, İran, Irak, Fas, Suriye, Tunus, Yemen) ve Türkiye için yoksulluğu belirleyen sosyo-ekonomik, coğrafi ve cinsiyet eşitsizliği göstergeleri ele alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre, kalkınma, kişi başına düşen gelir, kadının işgücüne katılımı, eğitime katılım, kentleşme, sanayileşme ve ihracat değişkenlerindeki artışlar ülkelerin yoksulluk oranlarını azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yoksulluk, Yoksulluğun Belirleyicileri, MENA Bölgesi, Ekonomik Göstergeler, Panel Veri Analizi.*

THE RELATIONSHIP BETWEEN POVERTY AND ECONOMIC INDICATORS: MENA REGION ANALYSIS

Abstract

On the one hand, the Middle East and North Africa (MENA) is a region with a wide range of natural resources and a common heritage but on the other hand, the region includes a variety of countries with different economic structures and development levels. The region experiencing a steady increases in inequality and gender discrimination as well. The financial economic crisis and political turmoil are likely to increase the vulnerability of countries and deepens poverty and inequalities and also pressure on social protection mechanisms. The aim of this study is to investigate the poverty problem and its determinants in the MENA region. A panel data model was used to investigate the impact of socio-economic and gender inequality indicators on poverty for 8 countries of MENA (Algeria, Egypt, Iran, Iraq, Morocco, Syria, Tunisia, Yemen) and Turkey over the period of 1990-2013. According to the results; an increase in development, per capita income, female labour force participation, schooling, urbanization, industrialization and export variables cause a decrease on poverty rates of countries.

Keywords: *Poverty, Determinants of Poverty, MENA Region, Economic Indicators, Panel Data Analysis.*

* Bu çalışma Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Sevcan GÜNEŞ ve Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Hacer Simay KARAALP ORHAN danışmanlığında Nurgül EVCİM tarafından hazırlanan "MENA Ülkelerinde Yoksulluğun Belirleyicileri" isimli doktora seminer sunumundan türetilmiştir.

**Doktora öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, DENİZLİ.

e-posta: nrgl_evcm@hotmail.com (orcid.org/0000-0002-7584-7316)

***Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İktisat Bölümü, DENİZLİ.

e-posta: sgunes@pau.edu.tr (orcid.org/0000-0001-8367-8965)

****Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, DENİZLİ.

e-posta: skaraalp@pau.edu.tr (orcid.org/0000-0001-9889-1494)

1. GİRİŞ

Yoksulluk insanoğlunun yaşamı boyunca karşı karşıya kaldığı en önemli ekonomik sorunlardan biridir. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren dünya ülkelerinin birbirine entegre olmasıyla birlikte yoksulluk, sadece ekonomik tabanlı bir sorun olmaktan çıkmış, siyasal ve sosyal bir kimliğe de bürünmüştür. Günümüzde, artan ekonomik büyümeye karşın ortaya çıkan gelir eşitsizliği ve yoksulluk yalnızca gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de çözülmesi gereken önemli bir sorun hale gelmiştir. Bu durum, araştırmacıların ve politika yapımcıların ilgisinin yoksulluk üzerine yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Yoksulluk olgusunun, yıllarca farklı boyutlarda ve ölçüm yöntemleriyle incelenmesi kavramsal ve tanımsal farklılıkları beraberinde getirmiştir. Literatürde ilk olarak yoksulluk 1901 yılında Seebohm Rowntree tarafından "Bireyin toplam gelirinin, biyolojik varlığının devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemesi." olarak tanımlanmıştır (Mingione, 1996:7). Genel olarak bu şekilde tanımlanan yoksulluk kavramı dar anlamda açlıktan ölmek ve barınacak bir yerinin olmaması durumudur. Geniş anlamda ise yoksulluk çok boyutlu olup gelir ve ekonomik yoksunluğun yanı sıra, bireylerin ve toplumların kendilerini gerçekleştirmeleri ve yaşam kalitelerini etkileyen tüm sosyo-ekonomik, kültürel ve her türlü ayrımcılığa ilişkin yoksunluğu kapsamaktadır. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde yoksulluk tanımları gelir-tüketim ve yaşam koşullarına bağlı olarak iki farklı çerçevede yapılmaktadır. Gelir-tüketim üzerinden yapılan tanımlar mutlak ve görelî yoksulluk kavramlarıyla ifade edilirken yaşam koşullarına bağlı yapılan tanımlar ise insani yoksulluk, kır-kent yoksulluğu vb. kavramlarla ifade edilmektedir.

Mutlak yoksulluk, hanehalkı veya bireyin yaşamını fiziksel olarak sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu asgari tüketim düzeyidir (Dumanlı, 1995:212). Görelî yoksulluk ise, insanın toplumsal bir varlık olmasından dolayı toplum içindeki diğer insanlarla karşılaştırıldığında ortalama yaşam standardının altında, açlık sınırının üstünde kalan yoksulluğu ifade etmektedir. Görelî yoksulluk yaşamın devamı için zorunlu ihtiyaçlardan ziyade toplum içinde dışlanmamak, küçük düşmemek için gerekli olan yaşam standardından mahrum kalmaktır. Smith "Ahlaki duygular Teorisi" adlı çalışmasında yoksulluktan bahsederken görelî yoksulluğa benzer tanım yapmıştır. Sen (1999) "Temel ihtiyaçların mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılımları engellenmiş olanları görelî yoksul olarak ifade etmiştir. Bu durumu da şöyle bir örnekle açıklamıştır: keten bir gömleğin hayatın devamı için herhangi bir zorunluluk içermediği halde günümüz dünyasında bir işçi için keten bir gömleğe sahip olmadan toplum içine çıkmak utanılacak bir durumdur". Bu yüzden günümüzde yoksulluk kavramı görelî yoksulluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Refah düzeylerinin ülkeden ülkeye hatta toplumdan topluma değişmesi görelî yoksulluk kavramının da toplumlar ve ülkeler arası farklılaşmasına sebep olmaktadır.

Bunların dışında literatürde yaşam koşullarına bağlı olarak farklı yoksulluk tanımları da yer almaktadır. Bunlardan ilki 'insani yoksulluk' kavramıdır. İnsani yoksulluk, bireyin veya hanehalkının tahammül edilebilir, insana yakışır bir yaşam sürebilmesini sağlayacak imkânlardan mahrum kalmasıdır. Genel çerçevede üç faktöre göre belirlenmektedir: yaşam süresi, eğitim ve sosyo-ekonomik imkânlardır. Yaşam süresinin kısa olması, okur-yazarlık oranının düşük olması, kişi başına düşen gelirin düşük olması gibi durumları ifade etmektedir.

Öznel yoksulluk, bireyin temel gereksinimlerini karşılayabilme veya karşılayamama durumunu kendine göre belirlediği yoksulluktur. Yani bireyin kendini yoksul olarak tanımlamasıdır. Genel olarak anket çalışmalarına dayalı sonuçlar bu tür yoksulluğu ifade etmektedir. Bir diğer yoksulluk türü ise zaman ve mekâna bağlı olarak farklılık gösteren kır-kent yoksulluğudur. Kırsal bölgelerdeki yoksulluklar genel olarak o bölgelerde yaşayan insanların temiz su, sağlık, eğitim, ulaşım vb. hizmetlere erişememe durumunda ortaya çıkmaktadır. Kentsel yoksulluk ise yetersiz gelir ve harcamadan doğan yoksulluktur. İşsizlik, yetersiz gelir ve tüketim, sosyal güvenlik hizmetleri, barınma vb. hizmetlerden mahrum kalma durumudur. Kısaca bireyler kentlerde sunulan sosyo ekonomik imkânlardan yararlanamamaktadır.

Bu kapsamda, bu çalışmanın amacı ülkelerde toplumsal ve bireysel refahın sağlanmasını, kalkınma ve büyümeyi engelleyen önemli bir faktör olan yoksulluk olgusunun önemini ve hangi faktörlerden etkilendiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışmada; yoksulluğa neden olan ekonomik göstergeler ele alınarak, yoksulluk ile ilişkileri ortaya koyulmaktadır. 1990-2013 dönemi için seçilmiş 8 MENA (Middle East and North Africa; Orta

H. S. Karaalp Orhan

Doğu ve Kuzey Afrika) ülkeleri (Cezayir, Mısır, İran, Irak, Fas, Suriye, Tunus, Yemen) ve Türkiye için elde edilen yoksulluk verileri ile analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada MENA ülkelerinin incelenmesinin sebebi karma bir yapıya sahip olması ve dünyada yoksulluğun yüksek olduğu bir bölge konumunda olmasıdır. Bir tarafı çokça zengin iken diğer taraftan yoksullukla iç içe olan bu bölgede yoksulluğu tetikleyen sosyo ekonomik faktörler incelenmiştir. Türkiye bazı kaynaklarda MENA bölgesi olarak adlandırılan Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi içine dahil edilmektedir (Fahed vd., 2012; Mckee vd., 2017; Istizada, 2018). Bundan dolayı bu analizde ülke grubuna Türkiye de eklenmiştir. Veri seti kısıtlı yıl aralığı ve ülke grubundan oluştuğu için ekonometrik olarak panel veri yöntemleri ile analizler yapılmıştır. Çalışmada öncelikle MENA bölgesinde yer alan ülkeler hakkında bilgi verilmiş ve ikinci bölümde yoksulluk ile ilgili teorik yaklaşımlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde yoksulluğu belirleyen faktörler ve yoksulluğun belirleyicilerine ilişkin yapılmış ve ampirik çalışmalar özetlenmiştir. Model ve veri setinin ele alındığı dördüncü bölümden sonra beşinci bölümde analiz sonuçlarına yer verilmiş ve çalışma sonuçlandırılmıştır.

2. YOKSULLUK İLE İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR

Literatür incelendiğinde birçok faktöre bağlı olarak hem çeşitlenen hem de derinliği artan yoksulluğun genel itibariyle sosyo-ekonomik faktörlerden, gelirin adaletsiz ve eşit olmayacak şekilde dağılımından kaynaklandığı ortaya koyulmaktadır. Bu çerçevede yoksulluk türleri literatürde farklı yaklaşımlarla kendini göstermektedir. Bazı çalışmalar (Goldsmith ve Blakely, 1992; Jennings ve Kushnick, 1999; Rodgers, 2000 vb.) yoksulluğun kökünü, sebeplerini bireyin kendi eksikliklerine dayandırmaktadır. Yani yoksulluğun bireyin suçu olduğunu ifade etmektedirler. Jennings (1999) çalışmasında yoksulluğun ırksal ve politik sebeplerini vurgulamaktadır. Rank (2004) çalışmasında yoksulluğun bireyin suçu olmadığını ifade etmiş ve yoksulluğun ekonomik, politik ve sosyal yapıdaki başarısızlıklar ve istikrarsızlıklar olduğunu ileri sürmüştür. Literatürdeki araştırmalara bağlı olarak çeşitlenen bu yaklaşımlar bazen beş bazen dört kategoride incelenmektedir. Bradshaw (2007) çalışmasında yoksulluğa ilişkin yaklaşımları beş kategoride incelemiştir:

1. Bireye Bağlı Yoksulluk
2. Kültüre Bağlı Yoksulluk
3. Politik ve Ekonomik Yapıya Bağlı Yoksulluk
4. Coğrafi Faktörlere Bağlı Yoksulluk
5. Kümülatif ve Devresel Yoksulluk

Asen (2002)'ye göre bireyin kendi başarısızlığı, yeterince çalışmaması onu yoksul kılmaktadır. Bireyin tembelliği, kötü tercihleri, beceriksizliği, doğuştan gelen engeli yoksulluğun temel sebebidir. Lewis (1966)'in kültüre bağlı yoksulluk yaklaşımına göre bireyin yoksul olması nesilden nesile aktarılan inanç, değer yargıları ve becerilere bağlı olduğu ifade edilmiştir. Üzümcü ve Korkat (2014)'a göre adam kayırmacılık, işsizlik, düşük ücretler, yetenek düzeyi vb. faktörler bir toplumda yoksulluk kültürünü meydana getirmekte ve bunlara bağlı olarak yaşamını sürdüren bireyler/toplumlar bu kültürden kaynaklı yoksulluğu devam ettirmektedirler. Politik ve ekonomik yapıya bağlı yoksulluk yaklaşımında sistematik engeller, iş, eğitim, barınma, sağlık, güvenlik vb. gibi kilit sosyal kurumlara erişim zorluğundan kaynaklanan bir yoksulluk söz konusudur. Bireyden bağımsız olarak sahip olunan refah düzeyinden kaynaklanan bir yoksulluk sorunu vardır. Rank (2004) çalışmasında bireyci yaklaşıma karşı çıkmaktadır. Yoksulluğun bireyden bağımsız olduğunu içinde bulunduğu sosyo-ekonomik, politik çevreden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Coğrafi faktörlere bağlı yoksulluk yaklaşımında, yoksulluğun boyutu bölgesel avantajlar veya dezavantajlara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Örneğin, kırsal bölgeler, kentte yatırım yapılmayan uç bölgeler, gecekondu bölgeleri yoksulluğun yüksek olduğu bölgelerdir. Bu bölgelere yatırım yapılmaması, suç oranlarının yüksek olması, sosyal hizmetlerin yetersiz olması, ev fiyatlarının düşük olması vb. faktörlere bağlı olarak yoksulluk tetiklenmektedir (Bradshaw, 2007: 18). Kırsal bölgelerdeki yoksulluk nedeni ile kente göç eden bireyler/aileler çarpık kentleşme problemi ile beraber kentlerdeki yoksulluğu da arttırmaktadır. Son olarak kümülatif ve döngüsel yoksulluk yaklaşımına göre yoksulluğu meydana getiren faktörler arasındaki karşılıklı bağımlılık yoksulluğu döngüsel bir yapıya dönüştürmektedir. Bradshaw (2007)'ye göre yeterli geliri

H. S. Karaalp Orhan

olmayan ailelerin çocuklarının gerekli olan eğitimi alamaması gelecek dönemlerde bu çocukların iş yaşamında yaşitlarının bir adım gerisinde kalmasına sebep olmaktadır. İş yaşamında kötü işlerde çalışmak zorunda kalınması bireylerin sağlık hizmetlerinin de gerisinde kalmasına sebep olmakta ve çocuklar bu döngü içerisinde yoksul kalmaktadırlar. Bu son yaklaşım toplumdaki dezavantajlı grupların nasıl ortaya çıktığını açıklamaktadır. Karşılaşılan dezavantajların bir döngü içerisinde birikmesiyle yoksulluk sürekli hale gelmektedir. Aslında son yaklaşım diğer dört yaklaşımı da içine alan daha geniş bir yoksulluk sorununu ifade etmektedir. Chang Tsai (2006) çalışmasında yoksullukla ilgili teorik tartışmaları dört temel başlık altında toplamıştır:

1. Büyüme, Ekonomik Açıklık ve Yoksulluk
2. Coğrafi ve Demografik Faktörler
3. Demokrasi, Askeri Harcamalar ve Savaş
4. Sosyal Koruma Politikaları ve Beşeri Sermaye

İlk olarak ekonomik büyümenin yoksulluğu azalttığı yönündeki görüştür. Ekonomik büyüme adil bir dağılım olmaksızın sadece teoride yoksulluğu azaltmaktadır (Chang-Tsai, 2006: 269). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin dış ticaret ve yabancı yatırımlarla desteklenmesi de önemli tartışmalar arasındadır. Çünkü Chang-Tsai (2006)'ya göre ihracat ile birlikte yabancı yatırımların artması iş imkânlarını ve dolayısıyla istihdamı arttıracığı düşünülmektedir. Dünya bankasının 2002 raporuna göre Çin'de kırsal bölgelere yapılan yabancı yatırımlar ile kırsal ve kentsel alanlar arası eşitsizlik azalmıştır. Ayrıca dışa açıklık ve yabancı yatırımlar yeni teknolojik yeniliklere fırsat sağlamaktadır. Teknoloji ile artan verimliliğin büyüme yolu ile yoksulluğu azaltması beklenmektedir. Coğrafi ve demografik faktörlerden iklim koşulları, denize kıyısı olup olmama, arazinin dağlık veya engebeli olması nüfus artış hızı yoksulluğu tetikleyici diğer faktörler olarak ifade edilmektedir. Ülkelerin sıcak (tropik yada yarı tropik) iklime sahip olması çeşitli hastalıkları beraberinde getirirken, denize kıyısı olmayan ülkelerin küreselleşme sürecine daha yavaş dahil olduğu görülmektedir. Demokrasi, savunma harcamaları ve savaşlar yoksulluk üzerinde önemli etkiye sahip diğer faktörlerdir. Chang-Tsai (2006)'ya göre demokrasinin hakim olduğu ülkelerde yoksulluk azalmaktadır. Askeri harcamaların arttırılması ise temel ihtiyaçlara ayrılan payı azaltmaktadır. Savaşlar beşeri sermayenin azalmasına, bebek ölüm hızı ve insan ölümlerinin artmasına ve politik istikrarsızlığa neden olmaktadır. Tüm bunlar yoksulluğu beraberinde getirmektedir. Son olarak sosyal koruma politikaları ve beşeri sermaye faktörleri yoksulluğu etkileyen faktörler arasında incelenmektedir. Devlet tarafından halkın temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için sağlanan yardımlar yoksulluğu azaltmaktadır. Beşeri sermaye faktöründeki artışlar beraberinde bilimsel ve teknolojik bilgiyi beraberinde getirerek daha verimli ve etkin bir üretim ve azalan yoksulluk sağlamaktadır.

3. YOKSULLUĞU BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Yoksulluğun azaltılması ve yoksulluğun boyutunun daha da artmasının engellenmesinde araştırmacılara ve politika yapıcılara yardımcı olabilecek birçok faktör bulunmaktadır. Öncelikli olarak bu faktörlerin neler olduğu saptanırsa, bir takım modellemeler yoluyla yoksulluk ile etkileşimi, etkileşimin yönü ve derecesi belirlenerek, elde edilen sonuçlar doğrultusunda yoksullukla mücadele politikaları oluşturulabilir. Genel olarak dünyayı saran yoksulluk sorunu temelde sosyo-ekonomik tabanlı olduğu için bu yapı içindeki faktörler incelenmelidir. Yıllar itibariyle yoksulluğun ortaya çıkışı, değişimi ve gelişimi incelendiğinde yoksulluk bireyden kaynaklı farklılıklardan olabildiği gibi hanehalkı, bölge, toplumsal faktörlerden kaynaklı da olabildiği gözlemlenmektedir. Genel olarak yoksulluğun belirleyicileri üç kategoride incelenebilir (Tablo 1).

Tablo 1'de göre mikro açıdan hanehalkı ve bireyden kaynaklı yoksulluk faktörleri başlığı altında hanehalkı büyüklüğünün en önemli faktörlerden biri olduğu görülmektedir. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça kişi başına düşen gelir doğal olarak daha düşük olacaktır. Bu düşük gelir bireyin/hanehalkının yaşam standardı üzerinde olumsuz etkiler yaratır. Bu durumda bireyin eğitim kalitesi düşer, sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamaz ve yeterli beslenemez (Lanjouw ve Ravallion, 1995; Lipton ve Ravallion, 1995). Hanehalkı reisinin cinsiyet, yaş ve eğitim durumu değişkeni de hanenin yaşam standardını etkilemektedir. Tek ebeveynli hanelerde hane reisinin kadın olması durumunda, cinsiyet eşitsizliğine dayalı olarak kadınların ücretinin genel olarak erkeklerden daha az olması

H. S. Karaalp Orhan

nedeniyle hanenin geliri daha da azalmaktadır. Bu sebeple tek ebeveynli ve hane reisi kadın olan hanehalkları arasındaki yoksulluk oranının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Yoksulluğun Belirleyicileri

	Demografik faktörler
	-Hanehalkı büyüklüğü
	-Hanehalkı yapısı
	-Hanehalkı reisinin eğitim/yaş/cinsiyet
	-Bağ
Hanehalkı ve Bireysel Yoksulluk	Ekonomik faktörler
	-Hanehalkı istihdam/işsizlik durumu
	-Hanehalkı geliri
	-Hanehalkı tüketim alışkanlıkları
	-Hanehalkı mülkleri
	Sosyal faktörler
	-Hanehalkının sağlık / eğitim / barınma ihtiyaçlarını karşılayabilme durumu
	Kır-Kent
	Coğrafi İzolasyonlar
	İklim Koşulları
	Yıllık Ortalama Yağış Miktarı
	İyi bir Hükümet
Bölgesel Yoksulluk	Uygulanan Çevre politikaları
	Hukukun üstünlüğü
	Politik İstikrar
	Piyasadaki İstikrar
	Küresel ve bölgesel güvenlik
	Etnik köken, ırk ve cinsiyet eşitsizlikleri
	Elektrik
	Eğitim kurumlarının varlığı/ulaşılabilirliği
	Sağlık kurumlarının varlığı/ulaşılabilirliği
Toplumsal Yoksulluk	Altyapı yatırımları
	Kasaba/şehir merkezine uzaklık
	İşe erişim
	İnsan sermayesinin gelişimi
	Toprak dağılımı
	Sosyal sermaye
	Sosyal hareketlilik
	Sosyal ağlar
	Geniş pazarlara yakınlık

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

İşgücü piyasaları ile yoksulluk arasında yakın bir ilişki vardır ve işgücüne katılımın atmasının hanehalkı/birey yoksulluğunu azaltacağı beklenir. Kayıt dışı çalışanlar, çalışmak istediği halde istihdamın dışında kalanlar, istihdamda olup geçinebileceği bir ücrete sahip olmayanlar için yoksulluk daha da şiddetli hissedilmektedir. Yüksek bağımlılık oranı da yoksulluğu artırmaktadır. Bireyin sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamaması ve barınacak yerinin olmaması yoksulluk artışına neden olmaktadır.

H. S. Karaalp Orhan

Eğitim değişkeni bireyin toplumda iyi bir işte çalışmaktan iyi bir gelire sahip olmasına, yaşam standardını yükseltebilmesini sağlayan, yoksulluğu azaltmada en önemli faktörlerden biridir. Eğitimli bir birey aynı zamanda daha eğitimli, farkındalığı yüksek bireyler yetiştirerek hem toplumsal yapının düzeltilmesinde hem de çocuklarının ileride karşılaşacakları problemlerin önüne geçilmesinde katkı sağlamaktadır.

Bölgesel yoksulluk değişkenlerine bakıldığında bireylerin kır-kent yaşamı etkilidir. Genel itibariyle kırsal alanlarda eğitim, sağlık, altyapı, iş olanakları, iş sürekliliği açısından sahip olunan imkânların yetersizliğinden dolayı kentlere göre yoksulluk daha şiddetli yaşanmaktadır. Daha çok tarımsal faaliyetlerin geniş yer tuttuğu kırsal alanlarda iklim koşulları, ortalama düşen yağış miktarı da yoksulluğu etkileyen faktörlerdendir. Bunun dışında hukukun üstünlüğüne dayalı bir yaşamın olmadığı, hükümetin sağladığı kamusal hizmetlerinin yeterli olmadığı, az gelişmiş veya gelişmemiş zayıf pazarlara sahip bölgeler için yoksulluk kaçınılmaz olmaktadır. Eğer bir bölgede çevreye duyarlı politikalar uygulanıyorsa, iyi bir yönetim hâkimse ve istikrar varsa yoksulluk azalmaktadır. Irk, din ve cinsiyete dayalı eşitsizlikler yoksulluğun bir başka nedenini oluşturmaktadır. Çünkü eşitsizliğin yer aldığı bir bölgede çatışmalar ekonomik faaliyetlerin ilerleyişini aksatarak, kalkınmayı yavaşlatan bir ortam hazırlamaktadır.

Son olarak yoksulluk ile ilişkili toplumsal faktörlere bakılırsa en belirleyici faktörün altyapı olduğu görülmektedir. Altyapı; elektrik, pazarlara ulaşım, şehir merkezine uzaklıklar, bölgede okulların ve sağlık kurumlarının varlığı, yolların yapısı, vb. faktörleri içermektedir. Altyapı özellikleri dışında insanların işlerine ulaşabilme kolaylığı, insan sermayesinin gelişimi, sosyal hareketlilikler, yaşanan bölgede toprak dağılımı yoksulluğu etkileyen faktörlerdendir. Eğer altyapı olanakları gelişmemiş ise o bölgede yaşayan insanlar yaşamsal faaliyetlerin birçoğundan mahrum kalmaktadır.

Yukarıda bahsedilen mikro tabanlı faktörlerin dışında makroekonomik açıdan yoksulluğu etkileyen faktörler de analiz edilmiştir. Ücretler, enflasyon, istihdam, işsizlik, vergi uygulamaları vb. faktörler ile ilgili uygulanan politikadaki herhangi bir değişim gelir dağılımı ve yoksulluk üzerinde olumlu veya olumsuz etkilere sebep olabilmektedir. Ekonomik büyüme de yoksulluk üzerinde önemli ölçüde etkiye sahiptir. Fosu (2010) ekonomik büyümenin yoksulluk üzerindeki etkilerini geliştirmekte olan ülkeleri baz alarak incelediği çalışmasında gelir artışlarının yoksulluğu hem azaltıcı hem de arttırıcı bir güç olduğunu ortaya koymuştur. Gelir artışı özellikle nüfus bakımından geniş ülkelerde büyük önem taşımaktadır. Thorbecke (2013)'e göre gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderek artması ve düşük düzeyde seyreden büyüme oranları yoksulluğun ortadan kaldırılmasının önündeki en büyük engellerdendir. Mulok vd. (2012)'ne göre ekonomik büyüme yoksulluğu azaltmada gerekli bir koşuldur fakat yeterli bir koşul değildir. Ekonomik büyümenin yanında birçok sosyo-ekonomik faktörlerde de iyileşmeler olması gerekmektedir.

Sonuç olarak yukarıda bahsedilen hem mikro hem de makroekonomik faktörlerin tümü doğrudan veya dolaylı bir şekilde yoksulluk üzerinde bir etkiye sahiptir. Fakat önemli olan bu faktörlerin yoksulluk üzerindeki etkilerinin yönü ve şiddetinin ne olduğudur. Bunun için yapılması gereken ekonometrik modeller yardımıyla yoksulluk ile ilişkilerinin nasıl olduğunun saptanmasıdır. Çünkü bu faktörlerden bazıları yoksulluğun belirleyicisi olduğu gibi bazıları da yoksulluğun sonucu olabilmektedir.

Yoksulluk ile ilgili yukarı bahsi geçen faktörlerle ekonometrik analiz yapılan bazı çalışmalar Tablo 2'de yer almaktadır. Bazı çalışmalar makroekonomik göstergelerde yer alan faktörleri analiz ederken diğer bazı çalışmalar ise ülkelerde yaşayan hanehalkına ilişkin mikro veri setlerinden yararlanmıştır. Ama incelenen çalışmalardan ulaşılabilecek en genel sonuç "eğitim" faktörünün yoksulluk üzerindeki etkisi olmuştur. Eğitim seviyesinin artması ile beraber yoksulluk hem iktisadi hem de istatistiki olarak azalma eğilimi göstermektedir. Aynı şekilde gelir düzeyindeki artışlar da yoksulluğu azaltmaktadır. Hane reisinin eğitimi, yaşı ve cinsiyetine bağlı olarak yoksulluk artmakta veya azalmaktadır. Kırsal bölgelerde yaşamının getirmiş olduğu bazı dezavantajların (sağlık, eğitim, ulaşım vb. hizmetlerden yeterince yararlanamamak) yoksulluğu arttırmakta olduğu görülmektedir.

H. S. Karaalp Orhan

Tablo 2: Yoksulluğu Belirleyicilerine İlişkin Ampirik Çalışmalar

Çalışma	Yıl	Ülke Bölge	Model Tahminci	Değişkenler	Sonuç
Amjad ve Kemal (1997)	1963-1993	Pakistan	Basit regresyon/OLS, panel	Bağımlı: Genel yoksulluk, kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluk Bağımsız: Kişi başına düşen milli gelir (GNP), Enflasyon, Gini katsayısı, Tarımsal üretkenlik, işgücüne katılım, Tarım sektörü işgücüne katılım, Kişi başına net yabancı yatırım akışı, Reel para akışı oranı, Reel kişi başına düşen sübvansiyonlar, Tarımsal ve imalat sektörü ürünleri arası ticaret, Reel ücret	Her bir bağımlı değişken için ayrı model kurularak gerçekleştirilen tahmin sonuçlarına göre : 1. Genel yoksulluk: Kişi başına düşen milli gelir, reel para akışı, reel ücretler, kişi başına düşen sübvansiyonlardaki artışlar Pakistan'da yoksulluğu azaltıcı yönde etkilere sahiptir. Bunların aksine işgücüne katılım oranı ve tarım sektöründe işgücüne katılım oranı yoksulluğu arttırıcı bir etkiye yol açtığı sonucuna ulaşılmış olsa da istatistiksel olarak anlamsızdır. 2. Kentsel yoksulluk: Kişi başına düşen milli gelir, reel ücret, reel parasal akış ve tahlil ürünler kent yoksulluğunu azaltıcıya etkiye sahiptir. İşgücüne katılım oranı ise yoksulluğu arttırıcı etkiye sahiptir. 3. Kırsal yoksulluk: Kişi başına düşen milli gelir, reel para akışı, reel ücretler, reel para akışındaki artışlar yoksulluğu azaltırken işgücüne katılım arttıkça yoksulluk da artmaktadır. Ayrıca tarımdaki üretkenlik yoksulluğu azaltıcı etkiye sahip olsa da istatistiksel olarak anlamsızdır.
Datt ve Jolliffe (1999)	1997	Mısır	OLS, FE model, panel	Bağımlı: kişi başına düşen reel tüketim Bağımsız: Hanehalkına ilişkin veriler (büyüklüğü, hane reisi yaşı, hane reisi kadın olması); Eğitim, varlıklar ve istihdam (ortalama okullaşma yılı, ilkökul, ticaret, endüstri sektörüne ilişkin veriler, son haftada işsiz kalan kadın ve erkek sayısı, çiftlik hayvanlarını değeri,); Etkileşim değişkenler	Mısır'da yoksulluğu belirleyen en temel faktör eğitimidir. Gelişmiş sulama ulusal yoksulluk oranını %6, işsizlik ise %2-3 oranında azaltacaktır. Hane reisi yaşı ve cinsiyeti de önemli etkiye sahiptir.

H. S. Karaalp Orhan

<p>Osinubi (2005)</p>	<p>1970-2000</p>	<p>Nijerya</p>	<p>3SLS, Zaman serisi</p>	<p>Bağımlı: yoksulluk, işsizlik, büyüme oranı Bağımsız: Yoksulluk, işsizlik, Büyüme, Enflasyon, Döviz kuru, Para arzı, Tarım, imalat üretimleri, Petrol Üretimi, İş stopajı, Ticaret anlaşmazlıkları, Tasarruf oranı</p>	<p>Her bağımlı değişken için ayrı bir model kurularak gerçekleştirilen tahmin sonuçlarına göre:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Yoksulluk: büyüme, tarımsal üretim ile negatif yönlü bir ilişkiye sahipken işsizlik, enflasyon, imalat üretimi ve petrol üretimi ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir. 2. Büyüme: yoksulluk, para arzı ve tasarruf oranı ile negatif yönlü bir ilişkiye sahip iken işsizlik ve döviz kuru ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir. 3. İşsizlik: ticaret anlaşmazlıkları, iş stopajları ile negatif yönlü bir ilişkiye sahipken büyüme, yoksulluk ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir. Sonucuna ulaşılmıştır. <p>İlk modelde işsizlik, enflasyon, tarımsal üretim, imalat üretimi ve petrol üretimi istatistiksel olarak anlamlıdır. İkinci modelde işsizlik ve tasarruf oranı istatistiksel olarak anlamlıdır. Son modelde ise yoksulluk anlamlıdır.</p>
<p>Forgha (2006)</p>	<p>1970-2005</p>	<p>Kamerun</p>	<p>3SLS/zaman serisi</p>	<p>Bağımlı: Kafa sayım oranı Bağımsız: Enflasyon, işsizlik, Hükümet geliri, Hükümet harcamaları, Bağımlılık oranı, GSYİH, Reel ücret, Para arzı, Okuma-yazma oranı</p>	<p>Yoksulluk modelinin tahmin sonuçlarına göre, enflasyon, işsizlik, hükümet geliri ve bağımlılık oranı arttıkça yoksulluk artarken, hükümet harcamaları, GSYİH, reel ücret, para arzı ve okuma yazma oranı artışları yoksulluğu azaltmaktadır.</p>
<p>Jamal (2006)</p>	<p>1979-2002</p>	<p>Pakistan</p>	<p>OLS/ zaman serisi</p>	<p>Bağımlı: Kafa sayım oranı Bağımsız: Kişi başına düşen gelir, Enflasyon, Sosyal hizmetler kalkınma harcamaları, Özel yatırımlar, Doğrudan/Dolaylı vergiler oranı, Ticaret haddi, Gini katsayısı, Yıl kulla değişkenleri</p>	<p>Elde edilen sonuçlara göre ilk olarak çeşitli eşitsizlik ölçütlerine göre yoksulluk esnekliği, istatistiksel olarak anlamlıdır ve aynı zamanda, büyümenin yoksulluk esnekliğine kıyasla büyüklüğü de nispeten yüksektir. İkincisi, Pakistan'daki önceki çabalara kıyasla, büyümenin yoksulluğun esnekliğinin büyüklüğü oldukça yüksektir. Son olarak enflasyon, sektörel ücret açığı ve ticaret terimleri eşitsizliğinin önemli pozitif korelasyonu olarak yer alırken, ilerici vergilendirme, sosyal hizmetlere yapılan yatırım ve geliştirme harcamaları eşitsizliği olumsuz yönde etkilemektedir.</p>

H. S. Karaalp Orhan

Chang Tsai (2006)	1991-2000	97 gelişmekte olan ülke	Expected Maximization yöntemi ve OLS	Bağımlı: Günlük 1\$ ve 2\$ altında gelire sahip nüfus Bağımsız: Ekonomik kalkınma ve ticari açıklık (kişi başına düşen GNP, GDP büyüme oranı, ticaret, FDI); Coğrafi ve demografik dezavantajlar (Sahra altı ülkeleri, Güney Asya kukla değişkenleri, tropikal iklim, denize kıyısı olan ülke, nüfus artış hızı); Rejim şekli ve savaşlar (demokrasi, savunma harcamaları, 1970-1997 savaşları); Sosyal politikalar ve beşeri sermaye geliştirici politikalar (sosyal harcamalar, ilkokula kayıtlı olma, ortaokula kayıtlı olma)	Çalışmada 97 gelişmekte olan ülkeler için yoksulluğu belirleyen ekonomik veya ekonomik olmayan faktörleri incelemiştir. OLS tahmin sonuçlarına göre yoksulluğu belirleyen en temel faktörler olarak ortaokula kayıtlı olma, ülkelerin gelir düzeyi, nüfus artış hızı ve denize kıyısı olup olmama olarak belirlenmiştir. Gelir seviyesi ve eğitim düzeyi arttıkça yoksulluk azalırken nüfus artış hızı yoksulluğu arttırmaktadır. Ayrıca etrafı kara ile çevrili ülkelerde yoksulluk daha yüksektir. Sosyal sermaye faktörünün aile yoksulluk oranı üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Diğer değişkenlerin ise tam tersi aile yoksulluk oranı ile doğrusal bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Federal hükümet projelerinin veya belirli bir bölgeye iş ya da diğer faydalar sağlayan ödeneklerin yoksulluk düzeyini etkileyip etkilemediğine ve bu hibeleri alan yerlerin daha yüksek yoksulluk düzeylerine sahip olduğunu bulmuştur.
Rupasingha (2007)	1999	USA	OLS/ Mekansal (SAC)	Bağımlı: Aile yoksulluğu oranı Bağımsız: Ekonomik ve yapısal karakteristikler (kentleşme, istihdam, işgücü içindeki çalışanlar, kadın işgücü, tarım ve imalat sanayi içindeki çalışma, taşıma sektöründeki çalışan, ticaret, finans, sağlık hizmetleri, gelir eşitsizliği); Demografik karakteristikler (yaş, lise ve kolej eğitimi, yabancı nüfustaki doğumlar, etnik farklılıklar); Sosyal ve politik karakteristikler (sosyal sermaye, federal yardımlar, politik rekabet, tüketim harcaması)	Sosyal sermaye faktörünün aile yoksulluk oranı üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Diğer değişkenlerin ise tam tersi aile yoksulluk oranı ile doğrusal bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Federal hükümet projelerinin veya belirli bir bölgeye iş ya da diğer faydalar sağlayan ödeneklerin yoksulluk düzeyini etkileyip etkilemediğine ve bu hibeleri alan yerlerin daha yüksek yoksulluk düzeylerine sahip olduğunu bulmuştur.
Adeyemi ve Ijaiya (2009)	2003	Sub-Saharan	OLS	Bağımlı: hanehalkı tüketim harcaması Bağımsız: enflasyon oranı, dış borç hizmetleri, yetiştin okuryazarlık, sağlık hizmetlerine ulaşamayan insanlar (%), temiz suya ulaşamayan insanlar (%), sağlık tesislerine ulaşamayan insanlar (%), kişi başına düşen gelir, cinsiyet ayrımcılığına bağlı kadınların doğumda beklenen yaşam süresi, etnik çatışmalar (kukla) ve HIV/AIDS yaygınlık oranı	İktisadi olarak beklentiye uygun yönlü ilişkiler elde edilmiş olsa da istatistikî olarak sadece nüfus ve düşük ekonomik faaliyetler anlamlı sonuçlanmıştır. Buna göre nüfus artışı yoksulluğu da beraberinde arttırmaktadır. Sağlık hizmetlerine ulaşım arttıkça yoksulluk azalmaktadır. Son olarak da düşük ekonomik faaliyetler (kişi başı gelirin daha da azalması) yoksulluğun artmasına sebep olmaktadır. Çalışmasının sonucunda, yoksulluğun hanehalkı büyüklüğüyle doğru orantılı, eğitim düzeyiyle ters orantılı olarak değiştiğini ve Türkiye’de en riskli ve kırılan gruplar arasında özürülilerin, çocukların ve emeklilerin yer aldığını saptamıştır.
Kabaş (2009)	2004-2005	Türkiye	Sadece göstergeler ve grafikler yorumlanmıştır.	TÜİK göstergeleri ve yoksulluk endeksleri kullanılmıştır.	

H. S. Karaalp Orhan

Cafri (2009)	2008	Adana	Probit model	Bağımlı: yoksulluk Bağımsız: hane reisi kadın, hanedeki kadın oranı, hane reisinin eğitim durumu, yaş, medeni durumu, SGK'ya kayıtlılık durumu, işteki durumu, hanedeki ilkökul ve üniversite mezun sayısı, doğudan göç etmesi, hanenin karşılıksız aldığı yardımlar, toplam harcamaları	Hanehalkı reisinin yaşının, hanedeki kadın nüfusun eğitim seviyesinin, toplam harcamanın yoksul olma olasılığının ve yoksulluğun derinliğinin belirleyicileri arasında olduklarını saptamıştır.
Kızılgöl ve Demir (2010)	2002-2006	Türkiye	Logit model	Bağımlı: Eşdeğer fert başına yıllık gelire göre yoksul olan/olmayan hanehalkı ve eşdeğer fert başına aylık tüketim harcamasına göre yoksul olan/olmayan hanehalkı Bağımsız: Hane reisi yaşı, eğitim durumu, çalıştığı sektör, hanehalkının oturduğu yer (kent), hanehalkının yardım alıp almaması, yıl, kukla değişkenleri	Yaş ilerledikçe ve eğitim düzeyi arttıkça yoksulluk azalmaktadır. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk da artış göstermektedir. Kırsal alanda yaşamak da yoksulluğun artmasına sebep olmaktadır.
Achia vd. (2010)	2003	Kenya	Logit regresyon	Bağımlı: fakir hanehalkı veya diğer hanehalkı (kukla) Bağımsız: İkamet yeri türü, yüksek eğitim düzeyi (ilk-orta-lise), din, etnik yapı, hanehalkı büyüklüğü, hane reisi yaşı, bölge	Eğitim süresi kalitesi arttıkça yoksulluk azalma eğilimindedir. Yaşanılan yer eğer kırsal alan ise yoksulluk daha şiddetli yaşanmaktadır. Bunların dışında hane reisi yaşı, din, etnik köken ve bölge değişkenleri de önemli etkiye sahiptir.
Zaman vd. (2011)	1988-2009	SAARC (Bangladeş, Hindistan, Nepal, Pakistan, Sri-Lanka)	Pooled OLS/ LSDV, panel veri	Bağımlı: Yoksulluk Bağımsız: Ekonomik büyüme, Gelir eşitsizliği, Sağlık harcamaları, Eğitim harcamaları, FDI, Ticari açıklık	OLS tahmin sonuçlarına göre büyüme, gini katsayısı, eğitim harcamaları, ve FDI artışları yoksulluğu azaltıcı bir etkiye sahipken sağlık harcamaları ve ticari açıklık arttıkça yoksulluk artmaktadır. LSDV tahmin sonuçlarına göre ise sadece sağlık harcamalarındaki artış yoksulluğu arttırmıyor, büyüme, gini katsayısı, ticari açıklık, eğitim harcamaları ve FDI artışları yoksulluğu azaltmaktadır. Ayrıca ülke kuklalarının etkileri ise pozitif yöndedir.

H. S. Karaalp Orhanv

Sekhampu (2012)	2012	Afrika	Logit regresyon	Bağımlı: Kişi başı gelire göre fakir hanehalkı veya diğer Bağımsız: Hanehalkı büyüklüğü, hane reisinin yaşı, eğitimi, işteki durumu ve medeni durumu	Daha çok hane reisi kadın olanlarda yoksulluğun incelendiği bir çalışma olmuştur. Lojistik regresyon analizinin uygulandığı çalışma sonucuna göre hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk aynı yönlü ilişkiye sahip iken hane reisinin yaşı, eğitimi, işi ve şuan ki medeni durumu yoksulluğu negatif etkilemektedir.
Mulok vd. (2012)	1970-2009	Malezya	OLS	Bağımlı: Yoksulluk oranı Bağımsız: Reel GSYİH	Çalışma ekonomik büyüme ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Analiz sonucuna göre 1970-2009 dönemi için Malezya'da reel GSYİH arttıkça yoksulluk oranının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Reel GSYİH %1 artarsa yoksulluk oranı %1.15 oranında azalacaktır.
Dal (2013)	2010	Türkiye	Logit model	Bağımlı: Yoksul/yoksul olmayan haneler Bağımsız: Hanede kişi başına düşen oda sayısı, 0-14 yaş arası fert sayısı, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, fert özellikleri (yaş, eğitim, medeni durum, SGK'ya kayıtlılık, işteki durumu, hane reisi veya değil), konut kolaylıkları (internet, cep telefonu, LCD televizyon, çamaşır makinesi adedi), tuvalet sahipliği, konut zorlukları (ulaşım imkânlarına erişim, taşıt sahipliği, otomobil adedi, gayrimenkul sahipliği), hanehalkı tipi (çekerdek, çocuksuz), yakıt türü (odun, tezek, kömür)	Analiz sonuçlarına göre reisi kadın olan hanelerin yoksul olma olasılığının yüksek olduğu bulunmuştur. Aynı şekilde 64 yaş ve üzeri fertlerin, bu yaş grubunda olmayanlara göre yoksul olma olasılığının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Mevsimlik çalışan fertlerin düzenli çalışanlara göre daha fazla yoksul olma olasılığı, kamu sektöründe çalışanların ise kamu sektöründe çalışmayanlara göre daha az yoksul olma olasılığı olduğu tespit edilmiştir. Modelde internet adedi, cep telefonu adedi, LCD-televizyon adedi, çamaşır makinesi adedi, tuvalet sahipliği gibi konut kolaylıklarının yoksul olma olasılığını azalttığı bulunmuştur. Benzer şekilde, konuttan toplu ulaşım araçlarına erişim zorluğu arttıkça yoksul olma olasılığı da önemli belirleyicilerinden olduğu bulunmuştur.

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

4. MODEL VE VERİ SETİ

4.1. MENA (Middle East and North Africa) Bölgesi

MENA ülkeleri Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin içinde İsrail dışında Arap ve Müslüman kimliğe sahip olan Mısır, Ürdün, Lübnan, Fas, Tunus, Cezayir, İran, Yemen, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Katar, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Bahreyn ve Libya ülkelerinin bulunduğu sosyo-ekonomik ve siyasal açıdan karma olarak adlandırılabilir bir bölgede yer almaktadır. MENA bölgesi olarak adlandırdığımız bölge ise sadece bu ülkelerle sınırlı kalmamakta ve Ermenistan, Afganistan, Pakistan, Somali, Sudan, Türkiye ülkelerini de içine almaktadır (Fahed vd., 2012: 3). Karma olarak adlandırılan bölgede yer alan ülkelerin bazıları lüks içinde yaşamını devam ettirirken, bazıları yoksullukla iç içedir. MENA ülkeleri genel olarak İsrail hariç müslüman bir kimliğe sahip olup ekonomik faaliyetler göz önüne alındığında doğal kaynak zengini-işgücü açığı olanlar, doğal kaynak fakiri- işgücü fazlası olanlar ve hem doğal kaynak zengini hem de işgücü fazlası veren ülkeler olarak gruplandırılabilir. Bölgede bazı ülkelerde Cumhuriyetçi bir yönetim hakim iken bazı ülkelerde monarşi hakimdir.

Bölge sosyo-ekonomik açıdan çok zengin petrol rezervlerine sahiptir. Ülke ekonomileri önemli ölçüde petrol ile kalkınma sağlamaktadır. Metin ve İspiroğlu (2017) çalışmasında MENA bölgesinin dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %58-60'ını, doğal gaz rezervinin ise yaklaşık %43'üne sahip olması nedeniyle dünya enerji merkezi konumunda olduğunu ifade etmiştir. Ülkelerin bulunduğu coğrafyanın iklim ve toprak koşulları nedeniyle tarıma elverişli alanlar oldukça az olmakla birlikte ormanlık alanları da azdır. Bölge özellikle gelişmiş ülkeler tarafından ekonomik açıdan yoksul olarak nitelendirilmektedir.

Bölgenin en gelişmiş ülkesi İsrail olarak bilinmektedir. Hatta tek gelişmiş ülkesi de denilmektedir. Bölgenin kişi başına düşen gelir açısından 2017 yılının en zengin ülkeleri Katar, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri (67 bin dolar ve üzeri) iken en fakir ülkeleri Suriye ve Yemen'dir (2.9 bin dolar ve altı). Zengin ülkeler sadece bu bölge için değil dünya içinde de en zengin ülkelerdir. Katar dünyada en yüksek kişi başına gelire sahip ülke iken Kuveyt dinarı diğer dövizler karşısında en yüksek değere sahip para birimidir. Genel olarak Dünya Bankası verilerine göre MENA bölgesinde 2016 yılı itibarıyla kişi başına gelir ortalama 7 bin dolar civarındadır.

MENA bölgesi insani gelişmişlik düzeyi düşük, özgürlükleri kısıtlı, güvenlik ve rekabet açısından kısıtlı, makroekonomik göstergeleri düşük, yolsuzluk ve yoksulluğun yaygın olduğu bir bölgedir (Makdisi vd., 2000; O'Sullivan vd., 2011:1-2; Akbay, 2013). Bölgede terör ve güvenlik sorunlarının da olması sosyo-ekonomik açıdan bu ülkelerin geri kalmasına sebep olmuştur. OECD verilerine göre 2015 yılı FDI (doğrudan yabancı yatırımlar)'ın GSYİH içindeki payı en düşük olan bölge %0.7 ile MENA bölgesi olmuştur. Dünya bankası verilerine göre 2016 yılında ise gelirin %1.6'lık kısmını doğrudan yabancı yatırımlar oluşturmaktadır. Güvensiz makroekonomik ortam yabancı yatırımların da ülkeye gelişini engellemektedir.

4.2. Uygulama

Bu çalışmada, yoksulluk ile ilgili teorik yaklaşımlar ve Chang Tsai (2006) çalışması referans alınarak 1990-2013 dönemi için yoksulluğun yüksek olduğu ve ilgili verilerine ulaşılabilen MENA bölgesinde yer alan seçili 8 MENA ülkesi (Cezayir, Mısır, İran, Irak, Fas, Suriye, Tunus, Yemen) ve Türkiye'de yoksulluk ve ekonomik göstergeler arası ilişki panel veri analizi ile incelenmiştir. 1990-2013 döneminin incelenmesinin sebebi yoksulluk verilerine sadece bu dönem içinde ulaşılabilmiş olmasıdır. Değişkenlere ilişkin veriler Dünya Bankası veri setinden elde edilmiştir.

Panel veri analizi, zaman serisi ve yatay kesitlerin (birimler) bir arada kullanıldığı bir yöntemdir. Zaman serisi veya yatay kesit verilerinin kısıtlı olduğu durumlarda sıkça kullanılmaktadır. Çünkü kullanılan bilgiyi ve serbestlik derecesini arttırması açısından bir avantaj sağlamaktadır. N tane yatay kesit ve T tane zaman boyutundan oluşan verilerin kullanıldığı model aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$y_{it} = b_1 + b_2x_{2it} + b_3x_{3it} + \dots + b_kx_{kit} + u_{it} \quad (1)$$

H. S. Karaalp Orhan

y, modeldeki bağımlı değişkeni, k tane x ise bağımsız değişkenleri ifade etmektedir. $i= 1, 2, \dots, N$ yatay kesit boyutunu ve $t= 1, 2, \dots, T$ ise zaman serisi boyutunu göstermektedir. Panel veri analizlerinde genel olarak Sabit Etkiler ve Rassel Etkiler olmak üzere iki model kullanılmaktadır. Sabit Etkiler modelinde yatay kesitler için eğim katsayılarının aynı ve her bir yatay kesit için ayrı bir sabit terim olduğu varsayılmaktadır. Rassel Etkiler modelinde ise tüm yatay kesitler için ortalama bir sabit terim bulunmaktadır. Yapılan analizlerde hangi modelin tercih edileceğine Hausman Testi ile karar verilmektedir. Bağımsız değişkenler ve yatay kesitler arasında ilişkinin olmadığı durumda Rassel Etkiler modeli ile tutarlı ve etkin sonuçlar elde edilirken, bağımsız değişkenler ve yatay kesitler arasında ilişkinin olduğu durumda ise Sabit Etkiler modeli ile tutarlı ve sapmasız sonuçlar elde edilmektedir.

Çalışmada bağımlı değişkene bağlı olarak iki genel model kurulmuştur. Bağımlı değişken olarak yoksulluk ölçümlerinde en sık kullanılan yöntemlerden Kafa Sayım Oranı ve Yoksulluk Açığı Endeksi kullanılmıştır. Kafa Sayım Oranı, yoksulluk çizgisi altında kalan nüfusun toplam nüfusa oranlanması ile elde edilmekte olup kişilerin ne kadar yoksul olduğu hakkında bilgi vermemektedir. Yoksulluk Açığı Endeksi, yoksulluğun derinliğini ölçmeyi ve yoksulluk oranının yoksulluk çizgisine olan duyarlılığını azaltmayı hedefleyen ve Kafa Sayım Oranı'nın eksiklikleri doğrultusunda oluşturulmuş bir hesaplama yöntemidir. Bu çalışmada her iki yöntem de yoksulluk değişkenini temsil etmektedir. Bunun dışında Suriye'nin kişi başına düşen gelir verisine ulaşamadığı ve bazı bağımsız değişkenler arasında ortaya çıkabilecek ekonometrik problemleri önlemek için bağımsız değişkenlere göre de farklı model tahminleri yapılmıştır. Özellikle kişi başına düşen gelirin bağımsız değişken olarak yer aldığı modellerde Suriye analize dahil edilmemiştir. Gelir, eğitim ve sağlık göstergelerini temsil eden değişkenlerin kullanıldığı modellerde de HDI (Human Development Index) değişkeni analiz dışında bırakılmıştır. Çünkü HDI bu üç değişkene bağlı olarak hesaplanan bir göstergedir ve bu değişkenlerle aynı modelde yer alması sonucunda modelde çoklu doğrusal bağlantı problemine sebep olacaktır. Bunların yanı sıra Chang-Tsai (2006) çalışmasında bahsi geçen değişkenlerle modeller çeşitlendirilmiştir. Modeldeki tüm değişkenler logaritmik formda analize dahil edilmiştir. Modeller aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$KSO_{it} = \alpha + \beta_1 ekonomik_{it} + \beta_2 coğdem_{it} + \beta_3 beşeri_{it} + \beta_4 istihdam_{it} + u_{it} \quad (2)$$

$$YA_{it} = \alpha + \beta_1 ekonomik_{it} + \beta_2 coğdem_{it} + \beta_3 beşeri_{it} + \beta_4 istihdam_{it} + u_{it} \quad (3)$$

Modellerde i yatay kesitleri, t zaman periyodunu, u ise hata terimini ifade etmektedir. KSO ve YA bağımlı değişkenler olup sırasıyla kafa sayım oranı ve yoksulluk açığını göstermektedir. Bağımlı değişkenlere ait veri setinde bazı yıllara ait gözlemlerde kayıp veriler bulunmaktaydı. Bu kayıp veriler basit bir hesaplama içeren "Hot Deck Tamamlama" yöntemi ile en yakın komşu gözlemlerine ait bir ortalama alınarak doldurulmuştur. Bağımsız değişkenler genel olarak yoksulluk ile ilgili teorik yaklaşımlarda yer alan "ekonomik - politik yapıya bağlı" ve "coğrafi dezavantajlara bağlı" olarak yoksulluğa sebep olan faktörleri temsil eden değişkenler seçilmiştir. Ekonomik ve siyasi yapıyı içeren faktörler genel olarak gelir, eğitim, sağlık, iş, güvenlik, nüfus ve bunların dışında tüm ekonomik göstergeleri içermektedir. Coğrafi dezavantajlar ise kent- kır yaşamı, cinsiyet eşitsizlikleri, iklim koşulları vb. faktörleri temsil etmektedir. Chang-Tsai (2006) çalışması bu faktörleri dört farklı teorik çerçevede aşağıdaki gibi ele almıştır:

1. Büyüme ve ekonomik açıklık faktörleri: gelir, dış ticaret (ihracat, ithalat), FDI (doğrudan yabancı yatırımlar),
2. Coğrafi ve demografik faktörler: ülkelerin denize kıyısı olup olmama, tropikal iklim, ülkenin bulunduğu bölge (kır-kent, doğu-batı-güney-kuzey), nüfus artış hızı,
3. Rejim ve savaş faktörleri: demokrasi endeksi, savunma harcamaları, savaş kukla değişkenleri,
4. Sosyal politika ve beşeri faktörler: sosyal harcamalar, ilkokula kayıtlı olma, ortaokula kayıtlı olma.

H. S. Karaalp Orhan

Bu çalışmada kurulan model ve kullanılan değişkenler teorik çerçevede Chang-Tsai (2006) çalışmasında kullanılan değişkenler referans alınarak seçilmiştir. Kullanılan değişkenler aşağıdaki gibidir:

Ekonomik faktörleri temsilen kullanılan değişkenler; kişi başına düşen gelir, ülkelerin ihracatı, sanayi katma değeri, elektrik tüketimi, kalkınma (HDI, sağlıkta mortalite (kaba ölüm hızı), doğurganlık (fertilite) oranı,

Coğrafi ve demografik faktörleri temsil eden değişkenler; cinsiyet eşitsizliği, kentleşme, nüfus yoğunluğu,

Beşeri faktörleri temsilen kullanılan değişkenler; ilkokul ve ortaokul okullaşma oranı,

İstihdam faktörlerini temsilen kullanılan değişkenler; kadınların işgücüne katılım oranı, işsizlik oranı olarak seçilmiştir.

5. ANALİZ SONUÇLARI

Model seçimi için öncelikli olarak Hausman testi uygulanmıştır. Hausman testinde Sabit Etkiler modelinin tutarlı ve sapmasız olduğu varsayımından hareketle hipotez aşağıdaki gibi kurulmaktadır:

$$H_0 : Cov(\mu_i, x_{it}) = 0$$

$$H_1 : Cov(\mu_i, x_{it}) \neq 0$$

Eğer “bağımsız değişkenler ve yatay kesitler arası ilişki yoktur” sıfır hipotezi reddedilemez ise Rassal Etkiler modeli hem tutarlı hem de etkin bir tahminci olacaktır. Fakat sıfır hipotezi reddedilir ve “bağımsız değişkenler ve yatay kesitlerden en az biri ilişkilidir” alternatif hipotezi kabul edilir ise Sabit Etkiler modeli tutarlı, Rassal Etkiler modeli ise tutarsız olacaktır. Bu çalışmada kullanılan veri setine uygulanan Hausman testine göre sıfır hipotezi reddedilmiş ve Sabit Etkiler tahmincisi model için uygun bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 3: Hausman, Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

	KSO	YA
<u>Hausman Test</u>		
Ki-kare İstatistiği	77.43*	76.37*
	(0.00)	(0.00)
<u>Baltagi-Wu(1999)</u>		
LBI	0.55	0.82
<u>Wald Test</u>		
Ki-kare İstatistiği	473.71*	799.72*
	(0.00)	(0.00)

Not: Parantez içi p-değeri, * %1 anlamlılık düzeyi

Otokorelasyon ve değişen varyans için hipotez testleri aşağıdaki gibidir:

$$H_0 : E(u_i, u_j) = 0 \quad H_0 : E(u_i^2) = s \quad , i \neq j$$

$$H_1 : E(u_i, u_j) \neq 0 \quad H_1 : E(u_i^2) = s_i$$

Baltagi-Wu (1999) LBI otokorelasyon testi sonuçlarına göre sıfır hipotezi reddedilmiştir ($LBI=0.554 < 2$ ve $LBI=0.823 < 2$). Hata terimleri arası otokorelasyon söz konusudur. Wald test sonuçlarına göre değişen varyans hipotez testinde sıfır hipotezi reddedilmiştir (Tablo 3). Hata terimi varyansları tüm gözlemler için sabit değildir. Bu yüzden tahminler değişen varyans ve otokorelasyon problemlerinin etkilerinin ortadan kaldırıldığı dirençli (robust) tahmin sonuçlarını içermektedir (Hayes ve Cai, 2007; Wooldridge, 2003). Sabit etkiler modeli tercih

H. S. Karaalp Orhan

edilmesinin diğer bir sebebi ülke olarak MENA ülkelerinin analize dahil edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü panel veri analizlerinde incelenen yatay kesitler herhangi bir grup (OECD, MENA, OPEC vb. ülke grupları) içinden alınmış ise Sabit Etkiler modelinin kullanılması uygun olmaktadır.

Veriler Stata 14.1 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar tablolar halinde sunulmuştur. Tablo 4 değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikleri göstermektedir. Tablo 4'e göre seçilmiş MENA ülkeleri ve Türkiye'nin verilerinin yer aldığı 1990-2013 dönemine ait değişkenlerin istatistiklerine göre KSO ve YA değerleri ortalama %4 ve %0.9 düzeyindedir. Kişi başına düşen gelir (PPP \$) ise ortalama 9 bin dolar civarındadır. Kadınların işgücüne katılım oranı %19, işsizlik %13, mortalite (kaba ölüm hızı) %46, doğurganlık oranı %3.5, okullaşma oranı %63-%98 iken HDI ortalama 60, cinsiyet eşitsizlik endeksi ise ortalama 83'tür. İncelenen ülkeler bazında makroekonomik göstergelerden sanayi katma değerinin gelir içindeki payı %40 civarı iken ihracatın gelir içindeki payı %30'lardadır.

Tablo 4: Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
KSO	4.07	4	0.1	22.3
YA	0.9	0.8	0.0	4.6
Kişi başı Gelir	9406.4	4252.7	3327.1	21650.8
Kadın işgücü katılım oranı	19.064	6.34	6.88	34.03
İşsizlik	13.87	4.85	6.5	29.8
Mortalite oranı	46.34	22.79	15.20	125.8
Doğurganlık oranı	3.50	1.48	1.72	8.60
HDI	60	8	40	77
Ortaokul okullaşma oranı	63.72	17.59	34.62	100.27
İlkokul okullaşma oranı	98.36	13.10	38.56	119.75
Nüfus yoğunluğu	54.02	22.54	10.87	98.47
Kentleşme	2.78	1.21	1.10	7.72
Kişi başı Elektrik tüketimi	1056.36	639.25	119.66	2899.0
Cinsiyet Eşitsizliği	83	25	36	274
Sanayi katma değerinin payı	40.63	12.74	23.75	84.79
İhracat payı	30.21	14.22	0.005	77.89

Regresyon tahmin sonuçları ise tablo 5 ve tablo 6'da yer almaktadır. Tablo 5, 1990-2013 dönemi 7 MENA ülkesi ve Türkiye sonuçlarını Tablo 6 ise Suriye'nin de analize dahil edildiği tahmin sonuçlarını göstermektedir. Tablo 5 sonuçlarına göre, genel olarak beklentiye uygun sonuçlar elde edilmiştir. Kişi başına düşen gelirdeki %1'lik bir artış KSO'nda %1.25-%1.45'lik ve yoksulluk açığına %1-%1.64'lük bir azalışa sebep olmaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranındaki ve okullaşma oranındaki artışlar da yine gelire benzer bir etkiye neden olarak KSO ve YA'nda azalışa sebep olmaktadır.

Tablo 5: Panel Sabit Etkiler modeli tahmin sonuçları (1990-2013)

Değişken	KSO	KSO	KSO	KSO	YA	YA
Kişi başı gelir	-1.27*	-1.25*	-1.45*	-1.00**	-1.05**	-1.64*
	[-3.6]	[-3.88]	[-3.76]	[-3.11]	[-2.55]	[-3.66]
Kadın işgücüne katılım	-1.39*	-1.37*	-1.39*	-1.34*	-1.28*	-1.34*
	[-3.61]	[-3.65]	[-3.93]	[-3.53]	[-4.35]	[-4.85]
Mortalite	0.81**	0.85**	1.00*	1.30*	1.47*	1.07*
	[2.57]	[2.66]	[4.06]	[4.16]	[5.62]	[3.64]
Cinsiyet eşitsizliği	0.30***	0.30***				
	[1.92]	[1.98]				
İlkokul	-0.29					
	[-0.54]					
Nüfus yoğunluğu	1.05	1.50	1.84**	1.24**		
	[1.75]	[1.8]	[3.45]	[2.78]		
İhracat payı	-0.11***	-0.14*				
	[-2.14]	[-4.7]				
Sabit	10.45***	8.65**	-8.11	-20.85	-28.79**	-11.85
	[2.22]	[2.78]	[-0.88]	[-1.30]	[-2.95]	[-1.66]
R2	0.72	0.72	0.73	0.74	0.73	0.71
Gözlem sayısı	192	192	192	192	192	192

Not: 7 MENA ülkesi ve Türkiye'nin analiz sonuçları tabloda yer almaktadır. Bağımlı değişkenler KS: Kafa sayım oranı, YA: Yoksulluk açığı. Parantez içi t istatistiğidir. *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyi

Tablo 5'e göre, makroekonomik göstergelerden ihracat değişkenin yoksulluğu azalttığı görülmektedir. İhracat %1 artarsa yoksulluk %0.11 - %0.14 civarında azalmaktadır. Bu değişkenlerin dışında mortalite oranındaki, cinsiyet eşitsizliği endeksindeki ve nüfus yoğunluğundaki artışlar yoksulluğu olumsuz etkilemekte olduğu görülmüştür. Analizde kullanılan değişkenlerin modeli açıklama gücü ise %71-%74 olarak elde edilmiştir.

Tablo 6: Panel SE modeli Tahmin Sonuçları 2 (1991-2013)

Değişken	KSO	KSO	KSO	KSO	KSO	KSO	KSO	YA	YA	YA	YA	
Kadın İşgücüne Katılım	-1.38* [-3.73]	-1.07** [-2.79]	-1.28* [-3.73]	-1.34* [-3.83]	-1.07* [-3.79]	-1.07** [-2.79]	-	1.09*** [-2.14]	-1.38* [3.38]	-1.68* [-6.21]	-1.55 [-4.08]	-1.08*** [-2.06]
Mortalite	1.18* [5.08]	1.15* [4.39]	0.87* [4.47]		0.47*** [1.92]	1.15* [4.39]		1.31* [4.57]	1.18** [2.98]	1.05 [3.61]		
Ortaokul	-1.03*** [-2.17]	-1.12** [-2.48]	-1.39* [-3.70]	-1.71* [-3.85]	-0.97** [-2.45]	-1.12** [-2.48]		-0.93*** [-1.92]	-1.24** [-3.26]	-1.28 [-3.26]		
Cinsiyet Eşitsizliği		0.29*** [1.91]				0.29** *						
İhracat payı		-0.15* [-6.02]	-0.12* [-4.10]		-0.18* [-7.81]	-0.15* [-6.02]						
Sanayi Katma değer payı			-0.85** [-2.35]						-	1.04*** [-2.01]	-	1.08*** [-2.02]
Doğurganlık Oranı				1.46** [3.20]								
İşsizlik					0.24 [0.65]							
Kişi başı Elektrik					-0.76*** [-2.24]							
HDI							-6.66* [-5.90]					-6.93* [-5.73]
Kentleşme									-0.5 [-1.36]			
Sabit	0.41 [0.17]	0.56 [0.23]	6.2** [2.51]	5.65*** [2.14]	6.91*** [1.93]	0.56 [0.23]	-3.7*** [-2.06]	-2.1 [-0.93]	4.71 [1.29]	4.59 [1.35]		-5.59** [-2.96]
R2	0.69	0.73	0.75	0.61	0.75	0.73	0.65	0.65	0.71	0.68		0.61
Gözlem sayısı	207	207	207	207	207	207	207	207	207	207		207

Not: 8 MENA ülkesi (Suriye'nin ilave edildiği model) ve Türkiye'nin yer aldığı 1991-2013 dönemine ait tahminler. Bağımlı değişkenler KS: Kafa sayım oranı, YA: Yoksulluk açığı. Parantez içi t istatistiğidir. *, **, *** sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyi

Tablo 6'da yine tablo 5'teki sonuçlarla uyumlu sonuçlar elde edilmiştir. Bu tabloda modele ilave bir ülke (Suriye) daha eklenmiştir. Kadınların işgücüne katılım oranı, okullaşma, ihracatın gelir içindeki payı, sanayi katma değerinin gelirdeki payı, kentleşme oranı, kişi başına düşen elektrik tüketimi ve HDI değişkenleri yoksulluk üzerinde olumlu etkiler yaratırken (aralarında negatif bir ilişki söz konusu), mortalite oranı, doğurganlık oranı, cinsiyet eşitsizliği ve işsizlik değişkenlerinin yoksulluğu artırıcı faktörler olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlardan sadece işsizlik oranı istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Modelde kullanılan değişkenlerin modeli açıklama gücü ise %61-%75 aralığındadır.

6. SONUÇ

Bu çalışmada 1990-2013 dönemi için seçilmiş MENA ülkelerinde yoksulluğun belirleyicileri kalkınma (eğitim, sağlık, gelir), istihdam, cinsiyet eşitsizliği ve bazı makroekonomik göstergelerin alt bileşenleri kapsamında incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar kalkınma, kişi başına düşen gelir, kadının işgücüne katılımı, eğitime, kentleşme, sanayileşme ve ihracat değişkenlerindeki artışların ülkelerin yoksulluk oranlarını azalttığını ortaya koymaktadır. Eğitim ve sağlık olanaklarının iyileştirilmesi, bireylerin bu olanaklardan yararlanmasının sağlanması da yoksulluğu azaltmaktadır. Ülkede bir yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen gelirin artması ve bireyler arasında gelir dağılımının adil bir şekilde gerçekleştirilmesi bireylerin alım gücünü artırarak en azından gelirden kaynaklanan yoksulluğu azaltmaktadır. Kentleşme oranındaki artışların yoksulluğu azalttığı görülmektedir. Çünkü kentlerde

H. S. Karaalp Orhan

yaşayan bireyler eğitim, sağlık, sosyal vb. imkânlardan daha çok yararlanabilmektedir. Kırsal alanlardaki bireylerin bu imkânlarla ulaşımı kısıtlıdır ve daha maliyetlidir. Bu yüzden bireyler imkânların daha geniş olduğu kentlere göç etmeyi tercih etmektedir. Bu durum düzensiz ve çarpık yapılanmayı ve kentlerde yoksulluğu arttırıcı etkileri beraberinde getirmektedir. Tüm bu olumsuzlukların önüne geçmek için politika yapıcılar kırsal kalkınmayı destekleyici politikalar geliştirmeli ve uygulamalıdır. Kadınların işgücüne katılımı hem ülke üretiminde hem de hane içinde refah düzeyinde artış sağlamaktadır. Bu yüzden cinsiyet eşitsizliğinin azaltılarak ekonomide kadına ayrılacak alanın genişletilmesi yoksulluğu azaltmaya yardımcı olacaktır. Bu politikalar sadece kadının yoksulluğunu değil kadına bağlı olan çocuk yoksulluğunun da azalmasını sağlayacaktır.

Yoksullukla mücadele eden gerek MENA ülkeleri gerekse Türkiye’de politika yapıcılar ilk olarak kadın cinsiyet eşitsizliği, eğitim, sağlık, bölgesel faktörleri iyileştirici politikalar uygulamalıdır. Bunun yanında ülkelerde yoksulluğu azaltmak için büyüme gerekli bir koşuldur fakat yeterli olabilmesi için gelirin eşit ve adaletli dağılımı sağlayacak politikalar uygulanmalıdır. Son olarak; literatürde yer alan çalışmalarda da dikkat çekilen eğitim değişkeninin MENA ülkeleri için de yoksulluğu azaltıcı önemli bir faktör olduğu ortaya konulmuştur. Eğer ülkeler yoksullukla mücadele yolunda eğitim sistemini iyileştirici, niteliği arttırıcı politikalar uygular ve eğitime yapılan yatırımları arttırlırsa sadece ülkenin yoksulluğunun azaltılmasına değil aynı zamanda uzun vadeli kalkınmasına ve refahının artmasına yönelik bir yatırım yapmış olacaklardır.

H. S. Karaalp Orhan

KAYNAKLAR

- Achia, T., Wangombe, A. ve Khadioli, N. (2010). "A Logistic Regression Model to Identify Key Determinants of Poverty Using Demographic and Health Survey Data", *European Journal of Social Sciences*, 13/1, 38-45.
- Adeyemi, S. L., Ijaiya, G. T. ve Raheem, U. A. (2009). "Determinants of Poverty in Sub-Saharan Africa", *African Research Review*, 3/2.
- Akbay, O. S. (2013). "Türkiyenin Ortadoğu ile Ekonomik İlişkileri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 87-101.
- Amjad, R. ve Kemal, A. R. (1997). "Macroeconomic Policies and Their Impact on Poverty Alleviation in Pakistan" *The Pakistan Development Review*, 36/1, 39-68.
- Asen, R. (2002). *Visions of Poverty: Welfare Policy and Political Imagination*, Michigan State University Press, East Lansing, Michigan.
- Bradshaw, T. K. (2007). "Theories of Poverty and Anti-Poverty Programs in Community Development", *Community Development*, 38/1, 7-25.
- Cafri, R. (2009). *Adana İlinde Yoksulluğun Analizi: Sınırlı Bağımlı Değişkenli Modellerle Bir İnceleme*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Chan T., M. (2006). "Economic and Non-economic Determinants of Poverty in Developing Countries: Competing Theories and Empirical Evidence", *Canadian Journal of Development Studies*, 27/3, 267-285.
- Dal, S. (2013). *Türkiye’de Hanehalkı Yoksulluğunu Belirleyen Etmenler*, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Datt, G. ve Jolliffe, D. (1999). "Determinants of Poverty in Egypt 1997", *FCND Discussion Paper No. 75*.
- Dumanlı, R. (1995). "Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri", *Yeni Türkiye Dergisi*, 1/6.
- Fahed, A. C., El-Hage-Sleiman, A. K., Farhat, T. I. ve Nemer, G. M. (2012). "Diet, Genetics, and Disease: A Focus on the Middle East and North Africa Region" *Journal of Nutrition and Metabolism*, 1-19.
- Forgha, N. G. (2006). "Econometric Model of Poverty in Cameroon: A System Estimation Approach", *International Review of Business Research Papers*, 2/2, 30-46.
- Fosu, A. K. (2010). "Inequality, income, and poverty: comparative global evidence", *Social Science Quarterly*, 91/5, 1432-46.
- Goldsmith, W. W. ve Blakely, E. J. (1992). *Separate Societies: Poverty and Inequality in U.S. Cities*, Temple University Press, Philadelphia.
- Hayes, A. F. ve Cai, L. (2007). "Using Heteroskedasticity Consistent Standard Error Estimators in OLS Regression: An Introduction and Software Implementation", *Behavior Research Methods*, 39/4, 709-722.
- Istizada (2018). MENA Region Countries List 2018. <http://istizada.com/mena-region/> (Erişim Tarihi: 20.03.2018)
- Jamal, H. (2006). "Does Inequality Matter for Poverty Reduction? Evidence from Pakistan's Poverty Trends", *The Pakistan Development Review*, 45/3, 439-459.
- Jennings, J. (1999). Persistent Poverty in the United States: Review of Theories and Explanations, in Louis Kushnick, ve James Jennings (eds), *A New Introduction to Poverty: The Role of Race, Power, and Politics*, New York University Press, New York.
- Kabaş, T. (2009). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Kızılgöl, Ö. A. ve Demir, Ç. (2010). "Türkiye’de Yoksulluğun Boyutuna İlişkin Ekonometrik Analizler", *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 21-32.
- Kushnick, L. ve Jennings, J. (1999). *A New Introduction to Poverty: The Role of Race, Power and Wealth*, New York University Press, New York.
- Lanjouw, P. ve Ravallion, M. (1995). "Poverty and Household Size", *Economic Journal*, 105/433, 1415-1434.
- Lewis, O. (1966). *La Vida: a Puerto Rican Family in the Culture of Poverty*, Random House, New York.

H. S. Karaalp Orhan

- Lipton, M. ve Ravallion, M. (1995). "Poverty and Policy", in Jere Behrman and T.N. Srinivasan (eds) *Handbook of Development Economics Volume 3*, North, Holland, Amsterdam.
- Makdisi, S., Fattah, Z. ve Limam, I. (2000). *Determinants of Growth in MENA Countries*. World Bank: Global Development Network.
- Mckee, M., Keulertz, M., Habibi, N. Mulligan, M. ve Woertz, E. (2017). "Demographic and Economic Material Factors in the MENA Region", *MENARA Working Papers* 3, 1-42.
- Metin, M. ve İspiroğlu, F. (2017). "Türkiye' Nin Mena Ülkeleri İle Dış Ticareti: Bir Makroekonomik Değerlendirme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7/1, 23-38.
- Mingione, E. (1996). "Urban Poverty in the Advanced Industrial World: Concepts, Analysis and Debates", *Urban Poverty and Underclass: A Reader*, Ed: E. Mingione, Blackwell, Oxford.
- Mulok, D., Kogid, M., Asid, R. ve Lily, J. (2012). "Is economic growth sufficient for poverty alleviation? Empirical evidence from Malaysia", *Cuadernos de economía*, 35, 26-32.
- Osinubi, T. S. (2005). "Macroeconometric Analysis of Growth Unemployment and Poverty in Nigeria", *Pakistan Economic and Social Review*, 43/2, 249-269.
- O'sullivan, A., Rey, M. E. ve Mendez, J. G. (2011). Opportunities and Challenges in MENA Region (<http://www.oecd.org/mena/49036903.pdf>) (Erişim Tarihi: 14.03.2018).
- Rank, M. R. (2004). *One Nation, Underprivileged*, Oxford University Press, Oxford.
- Rodgers, H. R. (2000). *American Poverty in a New Era of Reform*. Armonk, New York: M. E. Sharp.
- Rupasingha, A. ve Goetz, S. J. (2007). "Social and Political Forces as Determinants of Poverty: A Spatial Analysis", *The Journal of Socio-Economics*, 36, 650-671.
- Sekhampu, T. J. (2012). "Poverty in a South African township: The case of Kwakwatsi", *African Journal of Business Management*, 6(33), 9504-9509.
- Sen, A. (1999). *Development As Freedom*, Anchor, New York.
- Thorbecke, E. (2013). "The interrelationship linking growth, inequality and poverty in Sub-Saharan Africa", *Journal of African Economies*, 22/1, i15-i48.
- Üzümcü, A. ve Korkat, M. (2014). "Türkiye'de Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Gelişimi (2003-2012)", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5/8, 135-166.
- Wooldridge, J. M. (2003). "Cluster-sample Methods in Applied Econometrics", *The American Economic Review*, 93/2, 133-138.
- Zaman, K., Rashid, K., Khan, M. M. ve Ahmad, M. (2011). "Panel Data Analysis of Growth, Inequality and Poverty: Evidence from SAARC Countries", *Journal of Yaşar University*, 21/6, 3523-3537.